

„KÜLÖNLEGES” ERÉNYEK A 10 ÉVES PTK.-BAN – ANDRÉ COMPTE-SPONVILLE NYOMÁN

Martonyi Zsuzsanna*

André Comte-Sponville¹ francia kortárs filozófus 1995-ben jelentette meg a *Petit Traité des Grandes Vertus* című, erényekről szóló művét.² Megjelenése után szinte azonnal filozófiai bestsellerré vált és azóta 19 nyelvre fordították le. Azáltal, hogy a filozófiai gondolkodást közérthetőbbé teszi, nagy szerepe van abban, hogy az erkölcs-filozófia ismét ki tud törni az egyetemek falai közül. A „kis könyv” erénykatalógusa széles körben elfogadott válogatásává vált az évszázadok alatt kialakult erények listájának. Ez adja magyarázatát annak, hogy miért ezen lista alapján indulunk el akkor, amikor a 10 éves Ptk.-ban keressük az erények megjelenését.

Tizennyolc erényt mutat be az udvariasság „még nem” erénytől, egészen a szeretet „már nem” erényéig.³ A mű – érthető módon – nem tér ki a jogszabályok mögött meghúzódó ember, az általános magánjogi jogalany szükséges és megragadható erényeinek kiemelésére. Az ismert, erkölcs és jog között fennálló összefüggés okán, érdemes ezen listában szereplő egyes erények megjelenési formáit a törvényben, nevezetesen a tíz éves Ptk.-ban megtalálni és – amennyire lehetséges – beazonosítva megfeleltetni. Megnézni, hogy a szabályanyagban melyek azok a pontok, ahol a jogszabály szinte

* Megbízott oktató, PPKE JÁK.

¹ André Comte-Sponville a világban rendkívüli népszerűségnek örvendő kortárs francia filozófus, aki rendszeresen megjelenik a francia televízióban, mint filozófiai kommentátor. Comte-Sponville a Sorbonne-on (Université Paris I) tartott kurzusokat 1998-ig. 2008-tól 2016-ig a Comité Consultatif National d'Éthique (Nemzeti Etikai Konzultatív Bizottság) tagja volt. Miután Magyarországra ellátogatott az író, a magyar fordítás első kiadása is megjelent 1998-ban. Idén (2024-ben) jelent meg a fordítás negyedik kiadása. Önmagát epikuroszai értelemben vett materialistának, spinozai értelemben vett racionalistának és Montaigne-i értelemben vett humanistának nevezi.

² André Comte-Sponville: *Petit traité des grandes vertus*. Paris, P. U. F. 1995. Magyar fordítása: André Comte-Sponville: *Kis könyv a nagy erényekről*. Budapest, Osiris, 2024. (a továbbiakban: „Kis könyv”).

³ A „kis könyv” erénylistája a következő: udvariasság, hűség, bölcs elővigyázatosság, mértékletesség, bátorság, igazságosság, nagylelkűség, részvét, irgalmasság, hála, alázat, egyszerűség, türelem, tisztaság, szelídség, jóhiszeműség, humor, szeretet.

‘kikényszeríti’ az erényeknek megfelelő, tehát az erényes viselkedést. Ezáltal pedig finomítani a kódex általános alanyának elvárt lényegi tulajdonságain.

Így juthatunk el a magánjog emberképéhez, amelynek kidolgozása során felmerülhet a kérdés, hogy hova kell visszanyúlnunk akkor, amikor akár megalkotjuk azt, vagy akár meg akarjuk érteni? Jogi és kulturális hagyományaink adnak választ. Az európai hagyományok adják az alapot az értéshez és az értékrendet a cselekvéshez. Mint ismert, a görög filozófiai hagyomány dualista emberképe Platón óta kijelöli az utat. A római jog emberképét egy magabiztos, józanul gondolkodó, családjáról gondoskodó – általános emberi mérce szerint – jó édesapa adja. A keresztény gondolkodás emberképéről az Újszövetség számtalan helyen említést tesz, melynek összefoglalását jelenthetik talán Szent Pál – római polgár és apostol – szavai az efezusiaknak írt levelében.⁴ Az erények mindvégig meghatározták ezen kulturális gyökerek emberképét. De mennyiben támaszkodhatunk, az elmúlt 10 évet vizsgálva, hagyományunk e három pillérére? Már az sem bizonyos, hogy e kérdés valódi jelentőséggel bír. Érdekes-e mindez akkor, amikor egy fogyasztói szerződésben vizsgáljuk az általános szerződési feltétel tisztességtelenségét, vagy annak eldöntésénél, hogy milyen mértéket nem léphet túl a birtos, amikor önhatalommal lép fel a tilos önhatalom ellen? Mi az a magatartás, ami már szükségtelen zavarást valósít meg a szomszéd felé, amit nem köteles eltűrni? Milyen súlyosan kifogásolható magatartás az, amit, ha egy volt élettárs tanúsít, elvezethet addig, hogy érdemtelen lesz a tartásra? Esetleg azt, hogy mely esetekben pótolhat nyilatkozatot a bíróság, ha valamelyik fél visszaélésszerűen tagadta meg annak megadását? Milyen szerepet játszik ilyenkor az emberről alkotott kép, amely a hagyományokból kiindulva folyamatos fejlődésen megy keresztül? Abban biztos egyetértés mutatkozik, hogy magának az emberképnek igenis van szerepe, de abban már szkeptikusabbak lehetünk, hogy az emberkép hagyományai jelentőséggel bírnak akkor, amikor magánjogi általános alanyról beszélünk. Az azonban látható, hogy az egyes történelmi korszakok változó erényfogalma és kiválasztott, hangsúlyt kapó erénylistája bizonyos pontokon megfeleltethető a mai jogszabály rendelkezéseivel.

Arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen konkrét jogszabályhelyekben jelennek meg az egyes, André Compté-Sponville által felvázolt erények, mint az udvariasság, a hűség, a bölcs elővigyázatosság, a mértékletesség, a bátorság, a nagylelkűség és a humor. A szerző által erényeknek tekintett fogalmak közül válogatva, sorrendjét valamennyire követve (anélkül, hogy az egyes erények erkölcsfilozófiai elemzése és történeti változásainak feltárása megtörténne) a Ptk. hatályos rendelkezései közül szemezgetünk, felhívva a figyelmet azok lényegi elemeire.⁵ A cél nem az egyes megjelenési esetkörök kimerítő elemzése, sokkal inkább egyes pontokra való rávilágítás példálózó felsorolás által, s ezzel kísérletet téve arra, hogy a magánjog emberképét

⁴ Pl. „Továbbra is újítsátok meg a rátok jellemző gondolkodást és vegyétek fel az új egyéniséget, amelyet Isten formált az akarásával összhangban, és amely igazi igazságosságon és hűségen alapul.” Ef 4,23-24.

⁵ Az alkalmazott módszer magyarázza azt, hogy a már nagy valószínűséggel közkinccsé vált erkölcsfilozófiai gondolatok nincsenek hivatkozva. Emellett többnyire csupán a Ptk. vonatkozó rendelkezései kerülnek megjelölésre a hivatkozásokban és hasonlóképpen elmarad ezen jogintézményekhez tartozó jogtudományi munkák felsorolása.

plasztikusan körvonalazzuk. Fenntartjuk azt, hogy a példák kizárólag példák maradnak és nem jelentik azok lezártágát, hiszen az erényeknek megfeleltethető lista különböző értelmezésekkel bármikor tovább bővíthető.

1. Az udvariasság,

...mint illő viselkedés

A felvázolt erénylista első helyén, a képzeletbeli sík kezdeti pontján egy – a szerző által nem valódi erénynek tekinthető – elvárás, az udvariasság elvárása áll, amely „észrevétlenül az erkölcshez vezet”.⁶ Az udvariasságot illemlésként is beazonosíthatjuk a hatályos jogszabályban. A tízéves Ptk. öröklési joga megtartotta a metajurisztika köréből ismert illem fogalmát, amely egyfajta erkölcsi kötelezettségként nehezedik ebben a körben az örökösökre. A vagyoni halál utáni sorsát érintő kérdések között meghatározó helyet foglalnak el hagyatékokat érintő tartozások, amelyek közül a Ptk. az örökhagyó illő eltemetésének költségeit helyezi első helyre.⁷ Az örökhagyó életének körülményei, az anyagi lehetőségei és helyzete, kiegészítve az adott helyben és időben szokásosnak tekinthető temetkezési gyakorlatokkal adják a kiindulópontot. Ezen hagyatéki tartozás elsődleges célja – ahogy a bírói gyakorlat kifejezi – az örökhagyó emlékének illő megőrzése.⁸ Az emlék megőrzése tehát nemcsak belülről fakadó, a jog által megragadhatatlan szükségyszerűségként jelenik meg bennünk, hanem egy az erények közé is sorolható udvariasságnak megfeleltethető elvárásként. A halálunk utána maradó vagyonunk jogi sorsát rendező szabályok tehát az udvariasság erkölcsi elvárását kiemelik a többi erénynek való megfelelés közül és az illem jogon túli normájának tartalmát ezáltal kitöltik. Az udvariasság az illem által megerősíti a belső meggyőződésünket, hogy az elhunytat méltó módon kell eltemetni, ahhoz, hogy emléke ennek megfelelően tudjon fennmaradni.

Az udvariasság máshol is felbukkan a hatályos szabályok betűi mögül-közül, hol az absztrakció magasabb, hol alacsonyabb fokán, de minden esetben azonosítható módon. Az, hogy a szerződési jogunk egyik tételezett alapelve az együttműködési és – ennek kiemelt formája – a tájékoztatási kötelezettség, érzékelhetővé teszi az udvariasság piaci viszonyokban sem elhanyagolható voltát. Amellett persze – mivel kölcsönös kötelezettségként értékelendő – így minden fél érdekében is áll ennek megfelelni, hiszen csak akkor várhatja az udvariasság ezen megnyilvánulási formájának érvényesülését bármelyik fél visszafelé is. Ez a kölcsönösség bizonyosan minden szerződési és egyéb kötelmi viszonyban szereplő személy érdekében áll. Az együttműködési kötelezettség kiemelt voltát támasztja alá ezen kötelezettség(ek) elmulasztásának okán bekövetkeztetett egyensúly-eltolódások kártérítéssel fenyegetett helyreállításának előrevetítése a Ptk. által.⁹ Az együttműködési kötelezettség a szerződés előkészítésénél és annak megköté-

⁶ „Kis könyv” i. m. 29.

⁷ Ptk. 7:94.§ (1) bek.

⁸ BH1996. 367.

⁹ Ptk. 6:62. § (5) bek.

sénél, sőt az egész tartama alatt is terheli a feleket. Itt kerülünk egy kicsit távolabb az általános megfogalmazásoktól. A szerződés megkötése ajánlatok elfogadásával valósul meg. A kérdés az lehet, hogy mit tartunk udvarias eljárásnak egyrészt az üzleti élet szerződéskötésénél, másrészt az üzleti szférán kívül eső szerződéskötések világában. A Ptk. eltérést engedő szabályaiban leírt udvariassági szabályok vajon megfelelnek-e a hétköznapi udvariassági mércéinknek? A kapott ajánlatra való válaszadás időbeliségének kérdése és annak rendezése utal az udvariasság elvárására a szerződések megkötésénél. A Ptk. rendezi azokat az esetköröket, amelyek abból adódnak, hogy egy lényeges kérdésre kiterjedő és a szerződéskötésre irányuló szándékot egyértelműen kifejező jognyilatkozathoz az ajánlattevő fél meddig van kötve, ha nem határozza meg előre a kötöttségének pontos idejét.¹⁰ Különbség van azonban aközött, ha az ajánlat megtételekor jelen vannak a felek, és aközött amikor távol vannak egymástól, és így az ajánlatnak meg kell érkeznie a másik félhez.¹¹ Amennyiben az a fél, aki kapja az ajánlatot, azonnal képes válaszolni, hiszen ahogy megteszik, ő tudomást szerez róla, akkor az udvariasság és a jogszabály is megköveteli tőle, hogy reagáljon késlekedés nélkül valamiképpen a kapott jognyilatkozatra. Ha nem fogadja el, vagy visszautasítja, vagy elgondolkodik és más feltételeket támaszt, akkor megszűnik a másik fél kötöttsége. Az udvariasság követelménye is megkívánja, hogy ne késlekedjen senki a reakcióval a – megfontoláshoz szükséges idő figyelembevételével természetesen –, mert azzal a másikat ok nélkül váratná. Másik esetkörben is a hétköznapi udvariassági szabályoknak megfelel az a jogszabályi rendelkezés miszerint, ha a felek az ajánlat tételekor távol vannak egymástól, a tett ajánlat általi kötöttség akkor szűnik meg, amikor eltelik az az idő, amely alatt a válasz megérkezhetne, ha minden a rendes körülményeknek megfelelően.¹² Az udvariasság tehát nem érény, hanem az általános emberi magatartási elvárt minimum szintje, amely mindenkitől elvárható.

A házassági jogban megjelenő, törvényen alapuló házastársi tartás intézménye is egyfelől az udvariasság „nem érényének” példája. A házastársak egymást támogatni kötelesek. Ez következik a házasság intézményének speciális védelméből és ennek következményeként a felek egymás iránti szolidaritásából. Él ez a kötelezettség – bizonyos feltételek fennállása mellett – akkor is, ha többéves együttélés után, tehát az életközösség felbomlásakor már nem élnek együtt a házastársak, sőt a házassági kötelek felbomlása után is. Az udvarias emberi viselkedés normája a másiktól való további gondoskodást és nem kiszolgáltatót helyzetben való hagyását követeli meg, amennyiben nem merül fel önhiba a saját eltartásában és rászorultság áll fent. Ez egyezik a hatályos Ptk. elvárásával.¹³ A jogszabály kiegészíti az alapkövetelményeket azzal, hogy a jogosult ne legyen érdemtelen a tartásra és az, aki a tartást nyújtja, rendelkezzen ennek képességével.¹⁴ Az udvariasság hétköznapi értelme mindezen feltételeket figyelmen kívül hagyja. Nem azért udvarias az ember, mert a másik nem érdemtelen rá.

¹⁰ Ptk. 6:64. §.

¹¹ Ptk. 6:65. §.

¹² Ptk. 6:65. § (1) bek.

¹³ Ptk. 4:29. § (1).

¹⁴ Ptk. 4:30–31. §.

Az udvariasságnak nem része a másik ember magatartásának figyelembevétele vagy a képesség megéléte sem. A jognak azonban kiegyenlítően kell igazságosnak lennie és így eltérhet – ahogy el is tér – az egyes erények belső zsinórmértékeitől.

2. A hűség,

...mint kötelezettség

A Ptk.-ban egyetlen ponton szerepel a hűség fogalma. A negyedik könyvben a házastársak személyi viszonyai között az általános rendelkezésekben. Az együttműködési és támogatási kötelezettség tételezésekor a törvény kijelenti, hogy a házastársak hűséggel tartoznak egymásnak.¹⁵ Ez tehát kötelezettséget ró rájuk a házasságuk fennállása alatt. Azonban ez, mint kifejezetten családjogi szabály, nem teremt általános polgári jogi kötelezettséget a hűség erényéből. Ahogy az ítélkezési gyakorlat is kiemeli, e házastársi kötelezettség megszegéséhez szankciót a törvény a családjogi kereteken kívül nem fűz. A hűség erényével ellentétes magatartás nem lehet alapja a polgári jogi kárfelelősség megállapításának.¹⁶ A hűség tehát a családi viszonyokban, és azon belül is a házastársak között jelenik meg, itt közvetlen szankciót nem, de közvetett szankció alkalmazását lehetővé téve. Egyéb együttélési formáknál azonban, a házasulandóokra vonatkoztatva, vagy akár rokonok között nem szerepel ez a kötelezettség. Nem is említve a vagyoni viszonyokat szabályozó jogszabályhelyeket, ahol egyáltalán nem találkozunk ezzel a fogalommal tételezett formában. Ez valamiképpen helyesen van így, mert a hűség fogalma köznapri értelemben emberpárra, egy kifejezett egység két tagjára használatos és szűkebb értelemben az egymás közötti nemi érintkezés kizárólagosságára utal. Ennek ellentmondani látszik, hogy a Ptk. összekapcsolja a hűséget az együttműködési kötelezettséggel a közös célok érdekében, ami arra utal, hogy a hűség fogalmát tágabb értelemben használja a köznapri nyelv általános jelentéstartamánál a házastársak vonatkozásában: egymás segítségét, egymás ügyeiben való eljárást, közreműködést és a meg nevezett kölcsönös támogatást egymás iránt. Látható, hogy annak ellenére, hogy a hűség legjelentősebb megnyilvánulása a szexuális téren mutatott hűség, de nem szűkíthető le erre kizárólagosan.

A Ptk. tehát egyetlen egyszer tartalmazza a hűség kifejezést, de ez még nem jelenti azt, hogy a hűség, mint erény nem jelenne meg máshol a törvény betűi mögött. Megjelenik akkor is, amikor egy általános alanyra különféle szerepeket vagy álarcokat teszünk, hogy a legmegfelelőbb viselkedést tanúsíthassa, miközben igyekszünk összhangba hozni az „önazonosságának alapjául”¹⁷ szolgáló hűség erényével. Haladjunk az általánostól a különös felé. A *pacta sunt servanda* elve, a megállapodások általános kötelező erejének elismerése valójában a hűség erénye. Hű vagyok az adott szavamhoz. Elvi jelentőségű tétel, hogy a szolgáltatást az adott kötelem tartalmának megfelelően kell teljesíteni, ami a *pacta sunt servanda* törvényi megfogalmazása, és mint a hűség

¹⁵ Ptk. 4:24. § (1).

¹⁶ Debreceni Ítéltábla BDT2011. 2554. számú esete.

¹⁷ „Kis könyv” i. m. 38.

erényének jogszabályi megjelenése a teljesítés általános szabályában.¹⁸ Itt már konkrét jogkövetkezményekkel. Érvényes szerződések estén bármilyen eredeti megállapodástól eltérő teljesítés a szerződésesség jogkövetkezményeit vonja maga után, mert hűséggel tartozom szavaimhoz és önmagamhoz. Az 'adott szó kötelez' generálklauzulaként történő megfogalmazása ez. A kötőerő a hűségből táplálkozik és a hűség formálódik általa polgári jogi paranccsá. Ez a kötőerő kapcsolja össze a feleket, kialakítva azon magatartások körét, amelyeket a megállapodás vagy kinyilvánítva, vagy hallgatólagosan tartalmaz. A Ptk. emellett normatív szintre emelte azt a korábban már a joggyakorlatban megjelenő szabályt, miszerint a megállapodások tartalmává válik, vagy válhat a felek között minden szokás, amiben korábban megegyeztek, vagy a közöttük korábban kialakított gyakorlat.¹⁹ Az általános alanytól elvárható, hogy azon túl, ami az adott szerződés természetéből és az általa kívánt cél elérésének teljesítéséből következik, hűségesek maradjanak korábbi tetteikhez, döntéseikhez, preferenciáikhoz. De nemcsak saját korábbi tetteikhez, döntéseikhez, hanem azokhoz is, amelyeket ugyanazon időben széles körben, adott üzletágban, hasonló szerződések alanyai szakmai szokásaik által rendszeresen alkalmaznak és szakismeretük részét képezik. Hűségesek tehát az alanyok tekintetében szűkebben a múlthoz, és tágabb értelemben a jelenhez. A múlthoz saját magát az emlékezés által, a jelenhez mások lényéhez kapcsolódva.

A magánjog szemszögéből vizsgálva azt a kérdést, hogy miért kell a hűség erényének megfelelni a szerződések tartalmának kitöltésekor, egyszerűnek tűnik a válasz. Egyszerűsíti, kiszámíthatóvá teszi az üzleti élet viszonyait, hiszen amiben egyszer megállapodtunk, az valószínűleg megfelel későbbi érdekeinknek is. A szabály diszpozitív jellege megengedi, hogy később, új megállapodások tárgyalásánál ettől eltérjenek a felek, sőt kifejezetten kizárják annak érvényesülését. A hűség házastársunkhoz, ígéreteinkhez, megállapodásaink tartalmához azonban a bennünk élő erkölcsi törvénynek is megfelel.²⁰

3. A bölcs elővigyázatosság,

...mint a felelősség alapja

Az ókori görög és a középkori keresztény erkölcsfilozófia négy sarkalatos erényének egyikeként ismert bölcs elővigyázatosság erénye több ponton megjelenik a hatályos

¹⁸ Ptk. 6: 34. §.

¹⁹ Ptk. 6:63. § (5).

²⁰ Amikor az erkölcs oldaláról fogalmazzuk meg azt a kérdést, hogy miből táplálkozik a hűség iránti igényünk, többféle válasz adható. Ezen a ponton a morállal foglalkozó filozófusok közül Kanthoz érdemes visszanyúlni. Ő, akit a benne lévő erkölcsi törvény és a felette lévő csillagos ég tölt el csodálattal, és aki a bennünk élő erkölcsi törvényre vezet vissza az ész által is alátámasztott követelményt, amely arra viszi az embert, hogy ennek az erkölcsi törvénynek, mint objektív mércének megfelelően éljen, hozza meg a döntéseit, vagy kösse meg megállapodásait és tartsa be azokat. Kant híres kategorikus imperatívusza fejezi ki ezt a gondolatot, amit a tiszta gyakorlati ész alaptörvényének nevez. Eszerint: „Cselekedj úgy, hogy akaratod maximája mindenkor egyszersmind általános törvényhozás elveként érvényesülhessen.” Immanuel Kant: *Az erkölcsök alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája.* (Ford. Berényi Gábor.) Budapest, Gondolat, 1991. 138.

Ptk. emberképének jellemzőit adó jogszabályhelyek között. Egy, a magatartásának következményeit előre látó, gyakorlati okossággal és józan ésszel megáldott általános alanynak erénye ez. Az értelem és a gyakorlat erénye, ami tehát az intelligencia erényeként értelmezhető. Már Arisztotelész híres mondatában is jelen van. Kiemeli, hogy ezen erény birtokában vagyunk képesek kellő módon mérlegelni a között, hogy mi a jó és mi a rossz az ember számára, és ilyenkor szembesülünk valójában az értelemmel, a megismeréssel, a valósággal.²¹ Az értelem erénye, mint elővigyázatosság, az előreláthatóság fogalmának bevezetésével (a két kifejezés előtagja is ugyanaz) hallgatólagosan számos helyen megtalálható a törvényben.

Az előreláthatóság fogalmával találkozhatunk az ötödik könyvben a tulajdonra vonatkozó szabályok között a szükséghelyzetben való cselekvésnél:²² amikor más vagyont fenyegeti veszély és a tulajdonosnak mérlegelnie kell, hogy a fenyegető kár meghaladja-e majd azt a kárt, ami őt, vagy vagyonát éri a veszélyhelyzet elhárítása érdekében tett cselekvés által. Ezt nem tudhatja pontosan, ezért az értelemhez fordul, a bölcs elővigyázatossághoz. Ha értelme, a valóság megismerhetősége által arra vezeti, hogy előreláthatóan meghaladja, akkor köteles túrni, hogy dolgát igénybe vegyék.

A fogalom megjelenik a szerződések általános szabályai között is az előszerződésnél.²³ Lehetőséget biztosít a törvény a feleknek arra, hogy bizonyíthatják, hogy valamilyük – miután annak kötelezettségét vállalták, hogy egy későbbi időpontban szerződni fognak egymással – utóbb, még a végleges szerződés megkötése előtt a körülmények megváltoznak és – egyéb feltételek fennállása mellett – a körülmények megváltozásának még a lehetősége sem volt előrelátható, megtagadhatják a szerződés megkötését. Nem ismerhető meg a valóság előre, hiába a bölcs elővigyázatosság, az átgondolt előre gondolkodás. Hiába ezek lennének a törvény mögött megjelenő ember tulajdonságai és elvárt attribútumai. Vannak kiszámíthatatlan események, amelyek felmentenek az ígéret betartása alól. Az ismert klauzula megmutatja a bölcs előreláthatóság erényének határait.

A családi viszonyokon belül a kiskorú gyermek tartásának szabályai között megtaláljuk az előreláthatóság mérlegelésének szükségességét.²⁴ A bíróságok mindig a gyermek érdekeit kötelesek elsődlegesen figyelembe venni, akkor is, ha a magánautonómia ki nyilatkoztatott elsőrendűségének korlátozásaként a szülők közötti gyermektartásdíjról szóló megállapodásukat felülírják. Ezt akkor tehetik a bíróságok, ha a körülmények olyanképpen változtak meg a szülők közötti megállapodást követően, hogy a gyermek érdekét súlyosan veszélyeztetik és ezek a körülmények nem voltak előre láthatók. A bíróságok tehát lehetőséget kapnak arra, hogy beavatkozzanak egy tartós jogviszonyba, ha a körülmények lényegesen és előre nem láthatóan megváltoznak. Hiába gondolják azt a szülők, hogy egy egyszeri juttatással a gyermektől különélő szülő eleget tehet tartá-

²¹ „Tehát csak egy lehetőség marad: az okosság gondolkodással párosult cselekvő, igazi lelki alkat, mely arra irányul, ami az embernek jó vagy rossz.” Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*. (Ford. Szabó Miklós.) Budapest, Európa, 1987. 163. (VI., 5. könyv 1140b).

²² Ptk. 5: 26. §.

²³ Ptk.6: 73. § (3) bek.

²⁴ Ptk. 4:217. § (3) bek.

si kötelezettségének és bölcs elővigyázatossággal, észszerű előrelátással úgy gondolja, hogy megfelelően gondoskodik gyermekéről, a valóság változásait nem tudhatja előre.

Mint ismert, az előreláthatóság mind a szerződésszegéssel okozott károkért, mind a szerződésen kívül okozott károkért való felelősségi szabályokban jelentős szerepet kap a teljes kártérítés elvének racionális korlátozását célozva. A szerződésszegések körében egyéb feltételek megléte mellett azt kell vizsgálni, hogy annak a félnek, aki megszegi a szerződést, ne legyen előre látható az ellenőrzési körén kívül felmerülő, a szerződés-szerű teljesítést gátló körülmény.²⁵ Nem az ő képességei, erényességének mértékének függvényében ne legyen számára előre látható a körülmény a szerződéskötés, tehát a kötelezettségvállalás időpontjában, hanem az általános alany számára, akit megfosztottunk egyedi jegyeitől. Ezáltal objektivizáljuk a mércét, a mértéket, aminek meg kell felelnie. Az objektivizált mérce a bölcs elővigyázatosság erényének való megfelelés.

A deliktualis kárfelelősség szabályai között megjelennek az előre fel nem ismerhető, az ember adott valóságának részét nagy valószínűséggel nem képező körülmények. Így jelenik meg az előreláthatóság, mint a bölcs elővigyázatosság törvényi megfogalmazása.²⁶ Szerepe azonban más, mint a szerződésszegéssel okozott károk megtérítésénél. Korlátként jelenik meg az okozati összefüggés követhető láncolatának megszakításával, miközben egyértelművé válik a fent említett általános alanyra vonatkoztatható gyakorlatias gondolat. Azokat a károkat, amelyeket gondos személyként nem látok, vagy nem is láthatok előre kellő bölcsességgel és elővigyázatossággal, azokért nem felelhetek. Korlát tehát, így a mérték határa. A mérték határát, vagyis, hogy meddig terjed, mi a tartalma az elvárt erénynek, a bíróságok feladata kidolgozni egyes konkrét esetekben.

A bölcs elővigyázatosság erénye, mint a „cselekvésben megvalósuló bölcsesség”²⁷ azonban nem kizárólag az előreláthatóság kérdéskörében merülhet fel. Az öröklési jogban találjuk az örökhagyónak biztosított azon lehetőséget, hogy indokolás nélkül kizárhatja azt a személyt az öröklésből, aki a törvény rendje alapján halála után örökösévé válna.²⁸ A bölcs elővigyázatosság erényének gyakorlása vezet ilyenkor. Az örökhagyó belső meggyőződésének, racionális gondolkodásának eredményeként, a lehetséges „veszélyek” elkerülése érdekében dönt vagyona halála utáni sorsáról. Annak ellenére, hogy a kifejezés általános jelentése alapján az ellenkezőjére következtethetnénk, az előreláthatóság értékelésénél a múlt (szerződéskötés időpontja, károkozás időpontja) a meghatározó, addig valakinek az öröklésből való kizárása szükségszerűen a jövővel foglalkozik.

A jövőre gondol a bölcs elővigyázatosság erényét gyakorló akkor is, amikor cselekvőképességének birtokában előre arról rendelkezik, hogy amennyiben esetleg cselekvőképessége korlátozottá válik, ki legyen a gondnoka és ő milyen módon járjon el akár személyes, akár vagyoni ügyeiben.²⁹ Ha később gondolja, ezt a nyilatkozatot módosít-

²⁵ Ptk. 6:142. §.

²⁶ Ptk. 6:521. §.

²⁷ „Kis könyv” i. m. 53.

²⁸ Ptk. 7:29. §.

²⁹ Ptk. 2:39. §.

hatja is, és vissza is vonhatja. A jövőről bölcsen, értelemmel tehát nemcsak másokról, de önmagunkról is gondolkodhatunk és rendelkezhetünk.

4. A mértékletesség,

...mint az értékaránytalanság kiküszöbölésének egyik eszköze

„A mértékletesség az a visszafogottság, amelynek révén ura maradunk örömeinknek, ahelyett, hogy rabszolgájukká válnánk.”³⁰ Általános értelemben a mértékletesség erényről az ember legegységibb vágyainak beteljesítésének és beteljesíthetőségének oldaláról beszélünk. Igényeinkhez való hozzáférésről és azok iránti viszonyulásról gondolkodunk. A jog világában sem távolodunk el alapjaiban ettől a gondolattól, csak a nézőpont változik. Az egyének között fellépő helyzeteket vizsgáljuk és az egyes egyén magatartásának megítélésénél azt próbáljuk kideríteni, hogy az egyén mennyiben használja ki a másik gyengeségét, esetleges tudatlanságát, kiszolgáltatottságát saját érdekeinek érvényesítésében, azáltal, hogy a mértékletesség erényét figyelmen kívül hagyja. Ezáltal igazságtalan helyzetet eredményez és ezt akarja a jog – megfelelő eszközeivel – kiküszöbölni. Így az igazságosság alaperénye is vezérelvként képes irányítani az általános alany magatartását. A másik ember figyelembevételével azáltal valósul meg, hogy magunk mértékletességre törekszünk. A jog által kijelölt, magunkra szabott korlátok által behatárolva cselekedhetünk tehát a mértékletességre figyelemmel. A korlátok közé szorított helyzetben többen vagyunk, de a magunk szemszögéből kell mértékletességre törekednünk. A mértékletesség az emberre magára vonatkozik.

Közelebb lépve a hatályos szabályozáshoz és egyben egy példát kiragadva azt látjuk, hogy a Ptk. szerződési joga többféleképpen viszonyul az akaratnyilatkozatokhoz. Bizonyos helyzetekben nem szól bele az élet határtalan variációs lehetőségeket kínáló szerződési kapcsolataiba, megadva ezzel a szerződési autonómiát az érintett alanyoknak.³¹ Ezzel szemben megteszi azt is, hogy igenis felszólal egyes, konszenzusos megállapodások során előforduló igazságtalan helyzetek ellen még a szabad verseny és szabadon meghatározható piaci árak világában, a működő piacgazdaság viszonyai között is. Átvitt értelemben büntetve azokat a helyzeteket, amelyek nem felelnek meg a mértékletesség erkölcsi kívánalmának. Ilyen az az esetkör, amikor érvénytelenséggel sújtja az értékaránytalan helyzeteket. A mérték megtartása, a szükségletek kielégítésében a józan határok betartása tehát a jog által is kezelendő és kezelhető. Így tesz a Ptk. is, amikor ezen rendelkezésekkel erkölcsi és egyben észszerű szabályoknak felel meg. Megfelel a „letisztult, kordában tartott, művelt ízlésnek”.³² A mértékletesség megtartása a jog által szabályozott helyzetekben igazságos állapotok megteremtésének biztosítója lehet. Képes arra, hogy a szélsőséges megnyilvánulásokat meggátolja. A Ptk. általános emberképe is egy józan, megfontolt, kellően éber, mértéktartó entitás portréja. Egy olyan emberé, aki, amikor visszterhes szerződést köt, így nem vezet ingyenes

³⁰ „Kis könyv” i. m. 61.

³¹ Ptk. 6:59. §.

³² „Kis könyv” i. m. 60.

juttatás szándéka, akkor az előre kalkulálható arányosság követelményét betartja és nem hoz létre kirívóan, a másik által nem vállalt egyensúlytalan helyzetet a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értéke között.³³

Az arányosság elve és ezen keresztül a mérsékletesség erénye a szerződések biztosítékokkal való ellátásánál is követendő zsinórmértékként szolgál. Példaként említhető egy előzetesen joghátrányként kikötött lehetséges eszköz: a kötbér kikötése. Egyes esetekben mértéke túlzott lehet, és ezért lehetőséget kell engedni – bizonyos szigorú feltételek megléte esetén – annak bíróságok általi mérséklésére.³⁴ Korlátot emel a jogszabály a felek szabad megállapodásai elé, ezzel rászorítva az embert egy visszafogott, másokra odafigyelő, mértékletes viselkedésre.

5. A bátorság,

...mint bizalom a másik szavahihetőségében

A bátor hitelező, a bátor kezes, a bátor haszonkölcsönbe adó, a bátor fogyasztó. Felmerülhet a kérdés, hogy mi az, ami mindegyik alany sajátja. A használt jelző nagyban segít. Mindegyikük gyakorolja a bátorság erényét. Mindegyik képes uralni félelmeit. Marad a kérdés, hogy azért gyakorolja a bátorság erényét, mert egy jelzős szerkezet tagja (bátor hitelező), vagy azért, mert szerepének része a bátorság erényének való megfelelés. Másként fogalmazva a kérdést: bátorrá azáltal válik, mert fogyasztó, mert kezes, mert hitelező, vagy mert rendelkezik ezzel a kiegészítő tulajdonsággal és egyébként egyszerűen fogyasztó, hitelező vagy kezes? Mesterkéltnek tűnhet a bátorság erényét látni ezekben a jog által is szabályozott esetkörökben és jogalanyok által felvett álcokhoz társuló tulajdonságok leírásában. Azért érezhetjük így, mert általánosságban, hétköznapi értelemben a bátorság sokféle tartalmat tükrözve, szinte minden esetben a félelemmentességet jelenti, amely érthető módon „csak mások szolgálatában vagy egy általános és nemes cél érdekében válhat erénnyé”.³⁵ Akkor válhat erénnyé, tehát és ezáltal „morálisan csak akkor méltányolható, amikor [...] többé-kevésbé elszakad a közvetlen önös érdektől.”³⁶ Hogyan hasonlíthatók össze ezek a jogalanyok adott szerepek azzal a helyzettel, amikor leugrunk egy repülőgépről ejtőernyővel, vagy feláldozzuk életünket megvédvé valaki mást? Egy hitelező vagy egy kezes nem nevezhető ilyen értelemben bátornak. Bátornak tekinthető azzal, hogy bizalommal fordul valaki más felé és bátran bízik abban, hogy a másik betartja azt, amiben megállapodtak. A bátorságnak bizonyosan ez egy könnyített formája. Egyáltalán mérhető a bátorság? Miért bátrabb egy hitelező egy kölcsönszerződésben, amikor kölcsönt folyósít, helyettesíthető dolgot átad, vagy egy haszonkölcsönbe adó egy haszonkölcsön szerződés esetén, mint egy eladó egy adásvételi szerződés esetén?

³³ Ptk 6:98. §.

³⁴ Ptk 6:188. §.

³⁵ „Kis könyv” i. m. 72.

³⁶ Uo. 70.

A kölcsönadó időlegesen átengedi a dolog használatát és bátran bízik abban, hogy későbbi időpontban vissza fog kapni ugyanabból ugyanannyit, kiegészítve a dolog használatáért járó díjjal, amennyiben nem szívességi kölcsönről van szó.³⁷ A dolgot szükségszerűen elveszíti időlegesen és bízik. Itt jön a bátorság, ami bizalommal társul. Bátran bízik abban, hogy az adós teljesíteni fog. A bizalom nem csak arra irányul, hogy visszakapja a helyettesíthető dolgot, hanem bízik a másik szavahihetőségében a vagyoni helyzetére vonatkozóan. Bátran vállalja a visszafizetés esetleges kockázatát és egy – a szó nem hétköznapi értelmében vett – idegennek átruházza a tulajdonjogot, miközben a használatot átengedi. A bátran kockázatot vállaló általános alany képéből, jelleméből következik ezen erénynek való megfelelés. Még inkább mesterségesnek és túlzónak tűnhet a bátorság erényét a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseinek megkötésekor kiemelni. Ugyanakkor ezekben az esetekben is az általános alany képe egy felek igényeinek kölcsönös kielégítésére törekvő személyt mutat. Ennek a képnek kell alapul szolgálnia jog szabályai számára. A hitelező ilyenkor is el kell, hogy szakadjon az önös érdekeitől és ezáltal valamiféle bátorság az ő esetében is megjelenik. A fentebb feltett kérdésre, miszerint immanens része-e egy hitelezőnek, egy haszonkölcsönbe adónak, egy kezesnek és másoknak is a bátorság, egyértelműen igenlő választ kell adnunk. A hatályos Ptk. általános emberképének igenis a sajátja és az egyes jogintézmények ezt még erőteljesebben kifejezésre juttatják és kifejezetten megkövetelik a bátor, kockázatvállaló viselkedést.

6. A nagylelkűség,

...mint a jövőbeni tulajdonviszonyok rendezésének egyik mankója

Comte-Sponville azt állítja, hogy nagylelkűség esetén „cselekvésről van szó , mégpedig nem ilyen vagy olyan törvény vagy szöveg függvényében, hanem mindenféle szöveg és törvény fölött, minden emberi esetben, és egyedül a szeretet, a morál vagy a szolidaritás elvárásaihoz igazodva.”³⁸ Ez a megfogalmazás nem mond ellent annak, hogy egy a törvény mögött, vagy a törvényben, vagy törvény felett lévő emberkép kibontásakor különféle erényekkel szembesülünk és ezek az erények adott, konkrét szabályokban megtestesülhetnek. Így lehetséges az, hogy számtalan, a Ptk. által szabályozott életviszonyban találkozunk a szívből jövő nagylelkűség erényével, amelyek mind a cselekvésről szólnak. A szerződési jog területéről, az ingyenes szerződések világából válogathatjuk a legkézenfekvőbb példákat, vagy említhetjük a tartási és az életjáradéki szerződést. A családjog területéről a nevezett gyám intézményét emelhetjük ki, hiszen a nevezett gyámnak el kell vállalnia a tisztséget és ez együtt járhat a nagylelkűség szubjektív erényének gyakorlásával. Az öröklési jog szabályanyagában is kézenfekvő módon számtalan esetben jelenik meg „az adás erénye”.³⁹ A dologi jogból keresve pél-

³⁷ Ptk.6:383. §.

³⁸ „Kis könyv” i. m. 124.

³⁹ Uo. 123.

dát a ráépítés egyik jogkövetkezménye – ha nem is olyan kristálytisztán megjelenítve – épül a nagylelkűség erényének valamiféle megragadhatóságára.

Ingatlan tulajdonjogát ráépítéssel is meg lehet szerezni.⁴⁰ Ráépítés esetén az építkező nem saját, hanem más tulajdonában álló földre építkezik saját anyagával. Azt, hogy hogyan alakulnak a viszonyok a felek között, vagyis, hogy mik lesznek az építkezés következményei jogi szempontból, pontosabban, hogyan alakul az épület és a föld tulajdonjoga, a hatályos törvény bizonyos megoldásokat ajánlva ugyan, de rábízva az építkezőre és a földtulajdonosra. Megállapodásukban szerepe lehet a nagylelkűség erényének. Ez a szerep ugyanakkor akkor sem tűnik el, amikor a Ptk. a felek megállapodásának hiányában rendezi a következményeket. Számol bizonyos körülményekkel, mint az időben való tiltakozás az építkezés ellen, vagy a hiszem megítélése, vagy a föld és az épület értékének egymáshoz viszonyított arányának kérdése. Ezek mellett felfedezhető a nagylelkűség erényének való megfelelés igénye is. Azokban a törvény által szabályozott esetekben, amikor az építkező és a földtulajdonos között közös tulajdon jön létre, vagy amikor csak az építkezőé lesz az épület tulajdonjoga, vagy a földtulajdonos szerzi meg az épületet, nem igazán fedezhetjük fel a nagylelkűség erényét. Mindenki azt kapja, ami észérvek alapján is jár neki. Az észszerűség és igazságosság elismerése mellett, a nagylelkűség egy esetben érhető tetten a ráépítés törvény által szabályozott jogkövetkezményei között, mégpedig akkor, amikor az építkező, azaz a ráépítő szerzi meg a föld tulajdonjogát. Kétség nem fér ahhoz, hogy ez elég nagylelkűen hangzik. Ahhoz azonban, hogy ez a nagylelkűség felszínre jöhessen, természetesen nem lehet szó a ráépítő részéről a rosszhiszeműségről, valamint a földtulajdonos részéről arról, hogy tiltakozik az építkezés ellen. Az azonban mindenképpen szükséges, hogy az épület értéke a föld értékét nagymértékben meghaladja. Amennyiben ez megvalósul, akkor a földtulajdonos – ellenértékkért cserébe – megteheti azt a „nagylelkű gesztust”, hogy nem nála marad a föld tulajdonjoga, hanem az építkezőhöz kerül. Az itt megjelenő nagylelkűség mértéke (ha egyáltalán mérhető) nem éri el azt a szintet, mint amikor valaki vállalja, hogy ingyenesen és megfelelő gondossági mérce alapján – mint megbízott – elvégzi a reá bízott feladatot. Ilyekor sokkal inkább tetten érhető a nagylelkűség. Mégis, mint adás erénye felszínre bukkan a ráépítésnél is, amellet, hogy az érte kapott ellenérték kissé árnyalja a képet. A nagylelkűség – ahogy Comte-Sponville is állítja – emberileg mindenképp, társadalmilag kevésbé szükséges.⁴¹ Az emberkép megalkotásánál azonban egy tulajdonságaitól megcsupaszított embert kell új erényekkel felruházni és a nagylelkűség nem maradhat ki a ruhatárból.

7. A humor,

...mint a jog által korlátozott erény

A címben szereplő az erényekre utaló ‘különleges’ kifejezés a humornál, mint erény-nél kap valódi jelentőséget. Hogyan tekinthetjük a humort erénynek? Ha elfogadjuk

⁴⁰ Ptk. 5:70. §.

⁴¹ „Kis könyv” i. m. 143–144.

Comte-Sponville álláspontját, miszerint a humor erény, akkor is marad a kérdés, hogy hogyan jelenhet meg egy hatályos törvényben, nevezetesen a tízéves Ptk-ban? A humor nem igazán sajátja egy szabályrendszernek. Legalábbis a hatályosnak biztosan nem. Akkor sem, ha a humor, mint erény „nem akadályozza meg a komolyságot mindabban, ami a másik emberrel szembeni kötelességeinket, kötelezettségeinket, felelősségünket, sőt saját életvezetésünket illeti.”⁴² Ebből következően az a tény, hogy a humor nem jelenik meg – általunk ismert valójában – a törvény szövegében, még nem jelenti azt, hogy a magánjog emberképének ne lenne sajátja a humor erényének gyakorlása, így része a kódex mögött meghúzódó emberről alkotott idealizált képnek. Azért is, mert „a humor teljes joggal része a szellemnek”,⁴³ és bizonyos komolyságot feltételez. A problémát az okozza, hogy jelen esetben konkrét szabályokat kellene találni – folytatva az előző erényekhez kapcsolt jogszabályhelyek, jogintézmények összekapcsolását az erényekkel –, azonban, a jog természetéből adódóan a humor esetében rendkívül nehéznek tűnik ez a feladat. Nem meglepő, hogy hosszú keresés előzte meg a humor felfedezését a kódexben és ez a hosszas keresés vitatható eredményre vezetett. Emellett a talált példák az eddigiéknél részletesebb magyarázatra szorulnának, ami már önmagában véve megkérdőjelezi létjogosultságukat. A humor és az ironia megkülönböztetésében rejlő probléma is visszarettentő lehet attól, hogy egyes jog által szabályozott helyzeteket a humor erényének megnyilvánulásaként tudjunk értékelni. Nehezítő tényező az is, hogy míg a többi erény esetén valószínűsíthető egyetértés mutatkozik azok tartalmát, jelentését illetően, addig a humor rendkívül szubjektív műfaj, ami erényként való megjelenésével sem tűnik el, így sajátosan egyedi annak megítélése. Ezért ebben az esetben célszerű lenne változtatni a dolgozat megközelítésén és nem jogszabályi példákat erénynek megfelelően bemutatni, hanem inkább a joggyakorlatot segítségül hívva éppen azokat az eseteket keresni, amikor a humor erényének határát a jogalkalmazó szabja meg és ezáltal a humort megfosztja erény mivoltától. A kérdés az, hogy meddig mehetünk el a humor alkalmazásában, amikor másról – saját értékrendünk szerint – humorosan nyilatkozunk vagy mást esetleg kifigurázunk. Hol van a határa a véleménynyilvánításnak a humor használatában és mit kell még személyiségi jogainkat nem sértő humorként eltűrnünk? A mai társadalmi viszonyainkkal össze nem férő humorhasználat korlátját megtaláljuk a jogszabályi szövegben a személyiségi jogokat védő jogszabályok között.⁴⁴ A Ptk. ezen sérelmekre, amikor a humor nem megengedett, másokat sértő határokon túli használata merül fel, egy újonnan bevezetett jogintézménnyel, a sérelemdíjjal segít a humor tárgyává tett személy jogérvényesítésén.⁴⁵ A pontos határok meghúzása azonban a bíróságok feladata marad.

⁴² Uo. 285.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Ptk. 2:45. §.

⁴⁵ Ptk. 2:52. §.

8. Az erényes ember, mint a Ptk. általános alanya

Ahogy a fentebb leírtakból is látható, az embert sokféle nézőpontból szemlélhetjük. Nézhetjük és definiálhatjuk, mint társadalmi lényt, mint biológiai lényt, mint gondolkodó lényt, mint morális lényt, mint a nagy egész részeként felfogott lényt. Emellett közelíthetünk akár a társadalomtudományok, a természettudományok, a filozófia, az etika, vagy akár antropológia felől. Akkor, amikor a társadalomtudományokon belül, a magánjog oldaláról közelítünk, mint társadalmi lényt vizsgáljuk az embert. Különösen azért, mert megalkotva egy jogi emberkép fogalmat az egész társadalom, mint az egyént egyesítő közösség képe rajzolódik ki előttünk. Az embert, mint absztrakt a jogszabályok között megbúvó lényt értékelve juthatunk el társadalomképünk megrajzolásához.

Normát alkotni úgy lehet, ha ismerjük azt, akire szabjuk. A nehézség nem az, hogy mit szabályozunk, mit ragadjunk meg, emeljünk ki az életviszonyok közül szabályozás tárgyaként. A nehézség az ember, akinek-akiról szólnak a szabályok. Az, hogy kit képzelünk el magunk elé, ki az, akit általánosítani tudunk és megfosztani önálló tulajdonságaitól úgy, hogy közben tulajdonságokkal kell, hogy felruházzuk. Erényessé kell tegyük. Tehát egyszerre fosztjuk meg emberi belsőjétől ahhoz, hogy általánosíthassuk, miközben tulajdonságokat rendelünk hozzá, ami alapján viselkedését, döntéseit szabályozni tudjuk. Lecsupaszítva, emberi tulajdonságaitól megfosztva áll előttünk az, aki általánosoként felfogható. Az általános alanyt fel kell ruháznunk képességekkel, tulajdonságokkal tehát ahhoz, hogy a mércét rászabhatóvá tehesük a norma által. Kérdés az, hogy milyen az az ember, akinek van egy érinthetetlen, teremtéssel, születéssel kapott belső világa, de nincs már külső megnyilvánulása. Ezt kell meghatározni, és belőle kiindulni, amikor szabályokat alkotunk. Lehet ez egy sokszor emlegetett gondos családapa, egy kereskedő, egy észszerű férfi, egy velejében polgár, egy fogyasztó, egy nemmel nem rendelkező ember. A korok változtatták az emberképet, akire szabályok vonatkoznak. Erények – ha más értelmezési tartománnyal is – mindvégig jellemezték a normák szabályozási alanyát.

Foglalkozhatunk azzal is, hogy kell-e egyáltalán magánjogi emberképet alkotni. Az emberkép akkor is létezik, ha nem kodifikáljuk a rá jellemző elvárési szinteket és a jellegadó sajátosságait? Másként megfogalmazva a kérdést: az emberkép a megalkotással születik, vagy fordítva, az embernek mindenképpen van képe belső tulajdonságokkal, amiket figyelembe kell vennie mind a jogalkotónak, mind a jogot alkalmazónak, mind a magánjogi jogviszonyok szereplőinek, hiszen a kép az, ami megmutatja az embert, aki absztrakt jogalanyként a magánjogi jogszabályok között és felett megjelenik? A kép ezedig is belesimult mindennapjainkba, mi magunk voltunk a kép. Láthattak minket fogyasztónak, bejegyzett élettársnak, támogatónak, vagy tulajdonosnak, jogalap nélkül gazdagodónak, kötelelésre jogosultnak. A Ptk. megalkotásának előkészítő szakaszában elkészült egy értéktartalmat is hordozó kép a magánjog főszereplőjéről, aki bármely konkrét formát öltve rendelkezett általános elvárési szintnek

beillő tulajdonságokkal.⁴⁶ Ezt a képet árnyalhatjuk a fentebb bemutatott erényekre való rávilágítással.

Kimaradt a Comte-Sponville által erénynek nevezett részvét, az igazságosság, az irgalmasság, a hála, az alázat, az egyszerűség, a türelem, a tisztaság, a szelídség, a jó-hiszeműség és a szeretet erényeinek előfordulásainak leírása. Egy következő írás adhat arra alkalmat, hogy ezen erények megnyilvánulásait beazonosíthassuk a tízéves Ptk. paragrafusaiban és ezáltal tovább csiszolhassuk a kódex emberképét.

⁴⁶ Lábady Tamás: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/2. 15.; Lenkovich Barnabás: A magánjog ember- és társadalomképe. In: *Liber amicorum. Studia L. Vékás dedicata. Ünnepi dolgozatok Vékás Lajos tiszteletére*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi Tanszék, 2009.

